

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

УДК 339.5:330.8

DOI: <https://doi.org/10.32847/business-navigator.65-2>

Артьомова А.Ю.

кандидат економічних наук,
член Всеукраїнської громадської організації
«Українська асоціація економістів-міжнародників»

Artyomova Anastasiia

Candidate of Economic Sciences,
Member of All-Ukrainian Public Organization
“Ukrainian Association of International Economics”

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ В СТРУКТУРІ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ З ОГЛЯДУ НА БАЗОВІ ТЕОРІЇ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ

Артьомова А.Ю. Сучасні тенденції в структурі міжнародної торгівлі з огляду на базові теорії міжнародної торгівлі. У статті окреслено основні тенденції в структурі міжнародної торгівлі на сучасному етапі та зазначено загальні причини таких змін. Відзначено як позитивні аспекти глобалізації, які дають змогу найбільш активно розвиватися всім формам міжнародних економічних відносин, так і негативні, що проявилися в умовах світових фінансових криз. Охарактеризовано сутність базових теорій розвитку міжнародної торгівлі, завдяки чому відстежено взаємозв'язок із формуванням структури світової економіки. Виходячи з аналізу даних Міжнародного Валютного Фонду, ми обґрунтували такі сучасні тенденції: реальна економіка розвивається повільніше фінансової системи; посилюється взаємозв'язок фінансових систем у зв'язку з процесами глобальної інтеграції економічних елементів, що підвищує ризик «ланцюгової реакції»; фінансова система стає все складнішою за рахунок різноманітності інструментів та операцій.

Ключові слова: теорії міжнародної торгівлі, тенденції міжнародної торгівлі, товарна структура, теорія абсолютних переваг, теорія факторів виробництва.

Артемюва А.Ю. Современные тенденции в структуре международной торговли с учетом базовых теорий международной торговли. В статье обозначены основные тенденции в структуре международной торговли на современном этапе и указаны общие причины таких изменений. Отмечены как положительные аспекты глобализации, которые позволяют наиболее активно развиваться всем формам международной экономической отношений, так и отрицательные, проявившиеся в условиях мировых финансовых кризисов. Охарактеризована сущность базовых теорий развития международной торговли, благодаря чему отслежена взаимосвязь с формированием структуры мировой экономики. Исходя из анализа данных Международного Валютного Фонда, мы обосновали такие современные тенденции: реальная экономика развивается медленнее финансовой системы; усилилась взаимосвязь финансовых систем в связи с процессами глобальной интеграции экономических элементов, что повышает риск «цепной реакции»; финансовая система становится все сложнее за счет разнообразия инструментов и операций.

Ключевые слова: теории международной торговли, тенденции международной торговли, товарная структура, теория абсолютных преимуществ, теория факторов производства.

Artyomova Anastasiia. Current trends in the structure of international trade in view of the basic theories of international trade. The article outlines the main trends in the structure of international trade at the present stage and indicates in general the reasons for such changes. International trade as the main form of international economic relations at the present stage of development mediates almost all types of international cooperation associated with the globalization of the world economy. Both the positive aspects of globalization, which allow the most active development of all forms of international economic relations, and the negative ones, which manifested themselves in the context of the global financial crises, were noted. The essence of the main theories of international trade development (such as the theory of absolute advantages, the theory of comparative advantages, the theory of the ratio of factors of production, Keynesian theory), which traces the relationship with the formation of the world economy. Based on the analysis of data from the International Monetary Fund, the following current trends are substantiated: first, the real economy is developing more slowly than the financial system; secondly, the interconnection of financial systems in connection with the processes of global integration of economic elements has increased, which in-

creases the risk of a “chain reaction”; third, the financial system is becoming increasingly complex due to the variety of instruments and operations. We explain the main provisions of the theory of factors of production as explaining the main trends in the structure of international trade. First, a gradual decrease in the value of the marginal utility of each additional cost of factors of production is allowed. Secondly, the same structure of consumption, the same tastes and habits of the population, the same production conditions of producers, constant tariffs, transportation and other costs. All this, of course, in our subjective opinion, fits into the total system of globalization, international industrial cooperation and economic integration of countries, the consequences of which are the outlined trends in the structure of the international economy.

Key words: theories of international trade, trends in international trade, commodity structure, the theory of absolute advantages, theory of factors of production.

Постановка проблеми. Численні дослідження, присвячені прогнозуванню розвитку світової економіки в стратегічній перспективі (до 2030 р. або навіть до 2050 р.), практично однаково окреслюють основні глобальні зміни [1]. Отже, ними є цифрові технології; зменшення впливу розвинених економік за ступенем зростання країн, що розвиваються, перш за все країн Е7 (Бразилії, Індії, Індонезії, Китаю, Мексики, Росії та Туреччини), а також іще більш вагомий успіх менш розвинених країн (Нігерія, Колумбія); нерівномірність відтворення, розміщення, міграції та старіння населення; зростання нестабільності економічної політики [2]. Непередбачуваність економічної політики веде до зниження інвестування в основний капітал і попиту на інвестиційні товари, а цифрові технології вплинули на трансформацію глобальних ланцюжків вартості. Зміна політики регулювання в будь-якій їх ланці ставить питання про стабільність сформованих торгових потоків міжнародної торгівлі. Кожного разу, коли людство стикається з новою кризою у своєму розвитку, якого б формату вона не була – екологічною, політичною, епідеміологічною, економічною, – це є безперечно викликом та перевіркою на міцність наявних систем і водночас потужним поштовхом до переосмислення та розвитку.

В економічній науці сутність формування структури міжнародної торгівлі розкривається за допомогою різних теорій, кожна з яких спеціалізується на дослідженні певного виду перетворень. Своєчасне осмислення зв'язку та впливу основних економічних теорій на розвиток міжнародної торгівлі може бути обґрунтованим напрямом структурних змін у світовій торгівлі на тлі сучасних глобальних криз.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні дослідження науковців вивчають широке коло питань, пов'язаних із міжнародною економікою, торгівлею та формуванням світових економічних тенденцій. Це стосується наукових праць А.П. Румянцева, А.І. Башинської, І.М. Корнілова, В.В. Козик, Л.А. Панкової, І.М. Грабинського. Окремі аспекти стосовно взаємозв'язку сучасних структурних перетворень світової економіки з урахуванням класичних та неокласичних економічних теорій, звичайно, присутні в дослідженнях науковців, однак розгляд цієї проблематики потребує, на наш погляд, більш ґрунтовного та всебічного вивчення.

Формулювання завдання дослідження. Метою дослідження є теоретичне обґрунтування сучасних тенденцій у структурі міжнародної торгівлі з огляду на основні положення теорій міжнародної торгівлі за рахунок установлення взаємозв'язку між теоретич-

ними концепціями та сучасними тенденціями в структурі міжнародної економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Спроби пояснити механізм функціонування ринкової економіки зокрема та міжнародної торгівлі загалом спричинили виникнення цілої низки економічних теорій.

Щоб установити взаємозв'язок між теорією і сучасними тенденціями в структурі міжнародної торгівлі, спочатку окреслимо ці самі тенденції і встановимо причини таких змін.

На сучасному етапі розвитку міжнародних економічних відносин визначилися такі важливі зрушення в товарній структурі світової торгівлі:

1) Значно знизилася частка сировини, до кінця ХХ століття на сировину припадало лише 1/3 товарообігу, а частка торгівлі товарами обробної промисловості, навпаки, зросла до 2/3. Ця тенденція є наслідком НТП, який особливо вплинув на розвиток галузей обробної промисловості зі впровадженням ресурсозберігаючих та енергозберігаючих технологій.

2) Збільшилась частка продукції обробної промисловості, в тому числі наукоємної (продукція середнього та точного машинобудування, хімічної промисловості), проте у зв'язку з однією з попередніх криз (у 2008–2009 рр.) зміни відображаються у зниженні об'ємів виробництва й вартості реалізації продукції машинобудування, особливо автомобілів.

3) Розширюється ринок послуг. Найбільше значення мають транспортні послуги та туризм (більше половини вартісного обсягу), проте за останні десятиліття їх становище дещо змінилось. У світовому експорті послуг з 1990 р. до 2020 р. скоротилась питома вага транспортних перевезень і туризму, при цьому зросла частка страхових і фінансових послуг, а також комп'ютерних, інформаційних, комунікаційних та інших комерційних послуг. Така тенденція намітилася в ході розвитку НТП і значного припливу прямих інвестицій у розвиток сфери послуг. Криза відіб'ється переважно на вартісній складовій частині ринку послуг, оскільки скорочення в натуральному вираженні обсягів міжнародної торгівлі товарами прийде до зниження вартості наданих транспортних послуг, а відсутність вільних грошових коштів у населення у зв'язку з банківською кризою скоротить можливість збільшення туристичних послуг. Надання різних фінансових, страхових, комп'ютерних та комерційних послуг криза також ставить під загрозу скорочення їх обсягів і вартості. Нині, у зв'язку з пандемією, великі збитки мають міжнародні транспортні послуги та туризм, а цифрова сфера послуг виходить на перший план.

4) Географічна структура світової торгівлі характеризується переважанням розвинених країн в основному обсязі світової торгівлі в рамках «великої тріади», а саме США, Європи, Японії. Це співвідношення стало змінюватися за рахунок зростання питомої ваги країн, що розвиваються (перш за все нових індустріальних країн (НІС) і Китаю), відповідно, частка розвинених країн стала знижуватися. Співвідношення питомої ваги становить приблизно 60:40.

5) Нерівномірність міжнародної географічної складової частини на користь розвинених країн. Світовий експорт та імпорт послуг мають по 50% від загального світового обсягу торгівлі. На країни великої сімки припадає 45% світового обігу послуг.

6) Розвинені країни вважають за краще здійснювати зовнішньоторговельні операції приблизно на 70% із розвиненими країнами, а частка внутрішньо регіональної торгівлі серед країн, що розвиваються, за цей період змінилася: на початку XXI століття цей показник складав близько 45% в експорті і 55% в імпорті.

Міжнародна торгівля як основна форма міжнародних економічних відносин на сучасному етапі розвитку опосередковує практично всі види міжнародного співробітництва, що пов'язано з глобалізацією світової економіки. Однак разом із позитивними моментами глобалізації, які дають змогу найбільш активно розвиватися всім формам міжнародних економічних відносин, існують негативні моменти глобалізації, що проявилися в умовах світових фінансових криз. Наприклад, у зв'язку із світовою фінансовою кризою 2008–2009 рр. показники загалом по світі були негативними, за винятком деяких країн, зокрема Китаю. У товарній структурі тенденція торгівлі продукцією обробної промисловості загалом зберіглася, але в кризовий період зміни спостерігаються у зниженні обсягів виробництва і вартості реалізації продукції машинобудування, особливо автомобілів. Фінансова криза також позначилась на світовій торгівлі послугами, особливо в туризмі.

В економічній науці, як було вже зазначено, сутність формування структури міжнародної торгівлі розкривається за допомогою різних теорій, базовими вважаються праці вчених, що є представниками класичної теорії, а саме Адама Сміта, Джона Рікардо, Джона Стюарта Мілля.

Теорію абсолютних переваг (інша назва – «теорія зовнішньої торгівлі») Адам Сміт розкрив у 1776 р. у своїй науковій роботі, де обґрунтував вигідність зовнішньої торгівлі. Під абсолютними перевагами він розумів нижчі витрати на виробництво певного товару однієї країни порівняно з витратами виробництва на той самий товар іншої країни. Продовженням теорії абсолютних переваг Адама Сміта є теорія порівняльних переваг, що запропонована Джоном Рікардо, яка базується на тих самих припущеннях, однак із використанням додатково поняття альтернативних витрат. Джон Стюарт Мілля продовжив розвиток ідей Джона Рікардо в теорії міжнародної вартості, де обґрунтував ціну, за якою здійснюється обмін. Він вперше зробив аналіз взаємодії трьох параметрів ринку, а саме попиту, пропозиції і рівноважної ціни.

В подальшому пояснення розвитку тенденцій міжнародної торгівлі формується у межах неокласичної теорії спочатку Елі Хекшером, а потім Бертілом Олі-

ном. Пізніше її розвинув відомий учений-економіст Пол Самуельсон. Достовірність теорії співвідношення факторів виробництва неодноразово ставили під сумнів. Однак на основі повномасштабного наукового дослідження адекватності теорії Хекшера-Оліна у 27 країнах і 12 факторів виробництва було встановлено, що у 70% випадків реальна міжнародна торгівля відбувалася чітко за вищезазначеною теорією.

Однак кожного разу, коли людство у своїй світовій економічній історії стикалося з економічними кризами, дослідники формували нові теорії та пояснення змін, що відбувалися, зокрема, в структурі міжнародної торгівлі. Криза 1929–1933 рр., що характеризувалася масовими банкрутствами і безробіттям, сприяла виникненню нового підходу до пояснення сутності економічних процесів, тому альтернативою неокласичній стала кейнсіанська теорія. Дж. Кейнс розглядав економічні процеси з точки зору макроекономічного підходу із застосуванням методів граничного, функціонального аналізу та використанням економіко-математичного моделювання. Окрім того, відповідно до поглядів ученого, важливою умовою макроекономічної рівноваги є рівність інвестицій та заощаджень, а в разі перевищення заощаджень над інвестиціями економіка переходить із стану рівноваги до стану спаду, за таких обставин сприяє виведенню частини заощаджень за межі національних кордонів.

В минулому 2020 р. світова економіка зіткнулася з безпрецедентною ситуацією, пов'язаною з пандемією COVID-19. Відомі економісти аналізують актуальні проблеми та шляхи їх подолання, обговорюють наявні рекомендації з формування адекватної системної моделі економічного розвитку. Усвідомлено, що без глибоких інституційних і технологічних змін неможливо подолати глобальну кризу, що має циклічний і структурний характер, і вивести економіку на якісно новий рівень ефективності та продуктивності праці. У 30-і рр. минулого століття посткризовий перехід до індустріальної стадії розвитку зажадав зміцнення «великої держави». Це привело до зростання податків, бюджетних витрат і державності, використання планування і за необхідності державного ціноутворення. Бюджетне навантаження в деяких розвинених країнах досягло 60% ВВП. Наступний, постіндустріальний етап розвитку (70-і рр. минулого століття) привів до лібералізації і дерегулювання, зниження податків і приватизації, розвитку економічних свобод і конкуренції. Криза 2008–2009 рр. актуалізувала необхідність глобального і національного регулювання фінансових ринків. Легко перемищаючись світом, фінанси стали самодостатньою сферою сучасної економіки, набуваючи спекулятивних рис, небезпечно відриваючись від її реального сектору. Звідси випливає потреба в регулюючих фінансових механізмах, що стимулюють інвестиції в нові виробництва і галузі.

У зв'язку з цим Міжнародний Валютний Фонд посилив спостереження за економічною діяльністю держав, щоб співвідносити їх фінансові системи та міжнародні стандарти. Виходячи з аналізу даних [3; 4; 5], бачимо таке. По-перше, реальна економіка розвивається повільніше фінансової системи. Існують країни, де сумарні фінансові активи перевищують ВВП. Наприклад, у Великій Британії активи фінансових інститутів виростили від 100% ВВП у 1980 р. до 300%

у 2000 р., в Німеччині – від 200% до 350%, у США – від 111% до 250%. По-друге, посилюється взаємозв'язок фінансових систем у зв'язку з процесами глобальної інтеграції економічних елементів, що підвищує ризик «ланцюгової реакції». По-третє, фінансова система стає все складнішою за рахунок різноманітності інструментів та операцій (рис. 1).

В результаті зростання фінансових показників на тлі дії перерахованих зовнішніх факторів змінюється

сам характер фінансових ризиків, що призводить до фінансової нестабільності в країнах світу.

На нашу думку, криза 2008–2009 рр. могла обернутися поверненням «великої держави» в кейнсіанських традиціях. Однак незабаром було озвучене застереження від грубого втручання держави в економічне життя, від простих популістських рішень.

Однак пандемія COVID-19 внесла свої корективи. Як наслідок, більшість країн ввела безліч обмежень.

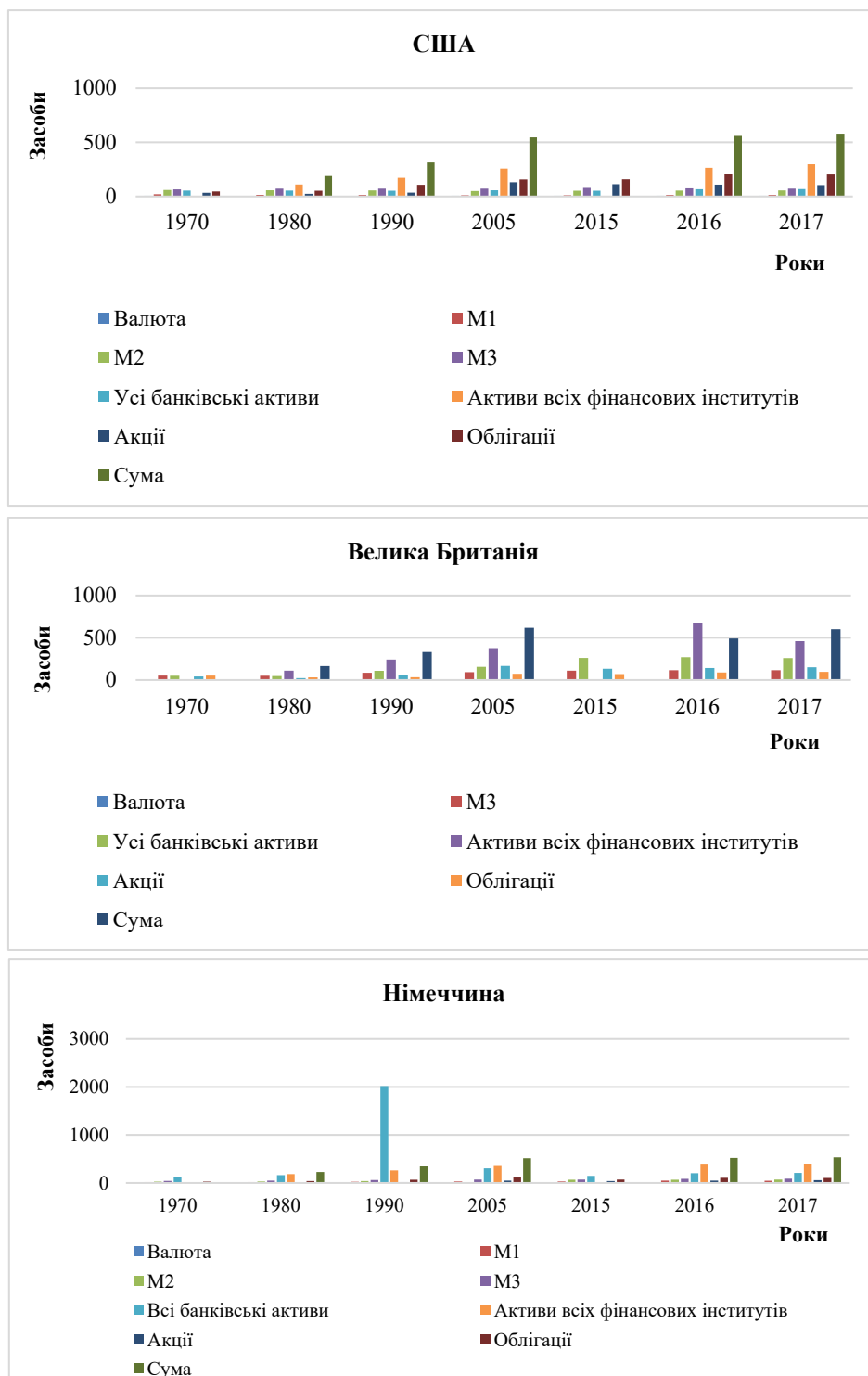

Рис. 1. Основні фінансові показники в розвинених країнах за 1970–2017 рр. (% до ВВП)

Джерело: сформовано автором на основі джерел [3; 4; 5]

Було опубліковано звіт генерального директора ВТО про тенденції у світовій торгівлі [6], де викладено деякі тривожні аспекти.

Звертаючись до теорії Хекшера-Оліна, поглянемо на «адекватність» основних положень цієї теорії стосовно пояснення головних тенденцій у структурі міжнародної торгівлі.

Основний «меседж» теорії факторів виробництва – це так звана загальновідома теорема. Попередньо нами було відзначено, що країни, які розвиваються, пропонують на міжнародний ринок або природні ресурси, яких у них вдосталь, або виготовлення «простої» продукції, бо внаслідок дешевої та некваліфікованої робочої сили такий фактор у них у «надлишку», тобто цим прикладом, на наш погляд, можна обґрунтувати правомірність твердження основної теореми теорії Хекшера-Оліна.

Такими, що пояснюють основні тенденції в структурі міжнародної торгівлі, ми вважаємо основні положення вищезазначеної теорії. По-перше, допускається поступове зменшення величини граничної корисності кожної додаткової затрати факторів виробництва. По-друге, передбачаються однакова структура споживання, однакові смаки та звички населення, однакові виробничі умови виробників, незмінні тарифи, транспортні та інші витрати. Це все, безперечно, на наш суб'єктивний погляд, вписується в тотальну систему глобалізації, міжнародного виробничого співробітництва та економічну інтеграцію країн, наслідками якої є окреслені тенденції структури міжнародної економіки.

Встановлено, що в сучасній економічній фазі розвиток методів виробництва й масштабування економічного обміну ресурсами і товарами підійшов до переходу в наступну фазу розвитку на основі цифрових технологій. У ній віртуальні та фізичні системи виробництва гнучко взаємодіють одна з одною на глобальному рівні, створюючи нові операційні моделі, в результаті яких продукти абсолютно підлаштовуються під споживання. Такий вектор виводить на перший план сектору економіки, що пов'язаний з наданням послуг.

Висновки. Таким чином, ще раз підсумуємо, що базовими поясненнями виявлених структурних тенденцій у міжнародній торгівлі, хоча й не тотально, на наш погляд, є основні елементи теорії співвідношення факторів виробництва.

Також зауважимо, що в сучасній міжнародній економіці виникає дуже багато нових проблем, незрозумілі механізми розгортання кризи й виходу з неї, її масштаби. Це зумовлює її тривалість, адже турбулентним може стати ціле десятиліття. Звідси логічно випливає, що потрібно переосмислення теоретичних основ економічної політики і загальноприйнятих практичних рекомендацій. Вдивляючись у контури нової економічної політики, знову перераховуємо традиційні моменти класичних теорій, які все ж таки повинні створити базу для вирішення «ключових питань», роз'яснень щодо яких слід чекати від посткризової моделі регулювання та оновленої економічної теорії.

Список використаних джерел:

1. The long view how will the global economic order change by 2050? *PWC*. Available at: <https://www.pwc.com/gx/en/world-2050/assets/pwc-the-world-in-2050-full-report-feb-2017.pdf> (дата звернення: 14.07.2021).
2. Constantinescu C., Mattoo A., Ruta M. Policy uncertainty, trade, and global value chains: Some facts, many questions policy research. Working Paper 9048. 2019.
3. Board of governors of the Federal Reserve System. Available at: <https://www.federalreserve.gov/releases/h6/default.htm> (дата звернення: 14.07.2021).
4. Trading economics. Available at: <https://tradingeconomics.com/germany/money-supply-m1> (дата звернення: 14.07.2021).
5. European Central Bank. Available at: <https://www.ecb.europa.eu/pub/html/index.en.html> (дата звернення: 14.07.2021).
6. Report to the TPRB from the Director-General on Trade-Related Developments World Trade Organization. Available at: https://www.wto.org/english/news_e/archive_e/trdev_arc_e.htm (дата звернення: 14.07.2021).

References:

1. The long view how will the global economic order change by 2050? *PWC*. Available at: <https://www.pwc.com/gx/en/world-2050/assets/pwc-the-world-in-2050-full-report-feb-2017.pdf> (accessed 14 July 2021).
2. Constantinescu C., Mattoo A., Ruta M. (2019). Policy uncertainty, trade, and global value chains: Some facts, many questions policy research. Working Paper 9048.
3. Board of governors of the Federal Reserve System. Available at <https://www.federalreserve.gov/releases/h6/default.htm> (accessed 14 July 2021).
4. Trading economics. Available at: <https://tradingeconomics.com/germany/money-supply-m1> (accessed 14 July 2021).
5. European Central Bank. Available at: <https://www.ecb.europa.eu/pub/html/index.en.html> (accessed 14 July 2021).
6. Report to the TPRB from the Director-General on Trade-Related Developments World Trade Organization. Available at: https://www.wto.org/english/news_e/archive_e/trdev_arc_e.htm (accessed 14 July 2021).